

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо використання
в навчальному процесі електронної форми підручника
в державах-членах Європейського Союзу*

Анотація. В аналітичній записці викладено результати дослідження законодавства держав-членів Європейського Союзу: Польщі, Хорватії, Естонії, Латвії, Угорщини, Італії, Іспанії з питань використання у навчальному процесі електронної форми підручника. Особливу увагу приділено особливостям законодавчого регулювання запровадження та використання електронних підручників у навчальному процесі. Здійснено аналіз базових законів щодо вимог до підручників в електронній (цифровій) формі. Досліджено зміст положень законів, що регламентують безоплатність використання електронної форми підручників. Акцентовано увагу на окремих положеннях підзаконних нормативно-правових актів, якими деталізуються концептуальні положення законів щодо електронної форми підручників і вимог, яким мають відповідати такі підручники.

Вступ

Запровадження електронної та змішаної форми (складається з двох частин: друкованої та електронної) підручників у навчальному процесі не лише відповідає загальним тенденціям масштабної цифровізації суспільства, а й виконує цілу низку додаткових функцій: забезпечує поступовий характер функціонування інноваційного процесу у системі освіти; розвиває навички учасників освітнього процесу щодо використання технологічних інструментів; зменшує частку витрат фінансового характеру, які необхідні для виготовлення друкованої форми підручника; оптимізує навчальний процес в умовах дистанційного навчання для дітей, які не можуть відвідувати школу; забезпечує учасникам освітнього процесу доступ до будь-якого підручника у будь-якій точці світу тощо.

Держави-члени Європейського Союзу (далі – ЄС), відповідно до законодавства, передбачають використання у навчальному процесі електронних або цифрових форм підручників. У законодавстві деяких держав також застосовується термін «цифрова форма» (англ. – digital form) підручника, який за змістом не відрізняється від «електронної форми» підручника.

Зарубіжний досвід законодавчого регулювання порядку використання електронної форми підручника становить особливий інтерес для України у зв'язку з тим, що:

по-перше, Законом України «Про освіту»¹ визначено поняття «електронний підручник (посібник)», що свідчить про запровадження сучасних форм навчальних засобів у навчальний процес;

по-друге, триває процес удосконалення законодавчого регулювання відносин, пов'язаних із запровадженням електронної форми підручника. На офіційному вебпорталі Верховної Ради України зареєстровано проект Закону

¹ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

«Про внесення змін до статей 1 та 4 Закону України «Про освіту» щодо сприяння використанню в освітньому процесі спеціалізованих пристроїв для читання електронних підручників (посібників)» (реєстр. № 10200 від 30.10.2023)²;

по-третє, пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України актуалізували заочну форму навчання, що збільшує потребу у використанні електронних форм не лише підручників, а й інших навчальних матеріалів;

по-четверте, євроінтеграційний вектор розвитку України передбачає адаптацію національного законодавства до європейського з питань освіти, у тому числі щодо електронної (цифрової) форми підручника.

Основна частина

У **Польщі** використання електронної форми підручника передбачено Законом про систему освіти від 7 вересня 1991 року³ (далі – Закон) і Розпорядженням Міністра національної освіти про затвердження підручників для шкільного використання від 3 жовтня 2019 року⁴ (далі – Розпорядження).

Відповідно до Закону підручник може бути в друкованій або електронній формі, однак визначення цих форм підручників не надається. Положення Закону зазначають, що електронна форма підручника – це дозволений для використання у школі підручник, який надає змогу учням з різними вадами (обмеженнями) застосовувати його для навчання. Однак, умовою для отримання дозволу на використання в школі підручника у друкованій формі, є умова про його розміщення у цифровій версії на ІТ-носії даних або в Інтернеті.

Вимоги щодо електронних підручників визначені у Розпорядженні. Електронний підручник містить: інструкцію по встановленню і запуску підручника; довідкову систему, що містить опис порядку використання підручника; механізми навігації та пошуку, зокрема зміст та покажчик у вигляді гіперпосилань; режим друку вмісту підручника, який надає змогу, за необхідності, роздрукувати весь текст або певну частину, окрім наявних у підручнику мультимедійних елементів. Розпорядження визначає обов'язкову умову для допуску до шкільного використання підручника в електронній формі – отримання чотирьох позитивних висновків оцінювачів, які внесені до затвердженого Міністерством національної освіти відповідного списку. Оцінювачами надаються такі види висновків: загальна оцінка підручника на предмет дотримання вимог встановлених для надання дозволу на його використання; відповідність підручника дидактичним і лінгвістичним вимогам; відповідність підручника вимогам необхідним для навчання учнів, що потребують спеціальної освіти.

² Проект Закону про внесення змін до статей 1 та 4 Закону України «Про освіту» щодо сприяння використанню в освітньому процесі спеціалізованих пристроїв для читання електронних підручників (посібників) реєстраційний №10200 від 30.10.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43074>

³ Ustawa o systemie oświaty. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-systemie-oswiaty/rozdzial-3-zarzadzanie-szkolami-i-placowkami-publicznymi/5046/>

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 października 2019 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników. URL: <https://www.portaloswiatowy.pl/dokumentacja-szkolna/rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-z-dnia-3-pazdziernika-2019-r.-w-sprawie-dopuszczania-do-uzytku-szkolnego-podrecznikow-dz.u.-z-2019-r.-poz.-2013-17528.html>

У **Хорватії** порядок використання підручників врегульовано Законом про підручники та інші навчальні матеріали для початкової та середньої школи⁵ (далі – Закон). Міністерством освіти і науки прийнята Постанова про стандарт підручників і членів експертних комісій для оцінки підручників та інших навчальних матеріалів⁶ (далі – Постанова), яка деталізує загальні положення Закону, зокрема щодо електронної форми підручника.

Відповідно до Закону підручник може бути у друкованій та / або електронній формі, а також складатися із двох частин: друкованої та електронної – змішаної форми. Електронний підручник або електронна частина підручника, яка використовується у змішаній формі, має містити, принаймні, одну з трьох складових: динамічного представлення наявного матеріалу; процесу дослідження представлених моделей (моделювання); взаємодію між учасниками навчального процесу та роботи з підручником (учнем та матеріалом, учнем та викладачем та / або учнями одне з одним).

Постанова врегульовує вимоги до елементів, які створюють складові, що мають міститися в електронній формі підручника і електронній частині підручника (у змішаній формі). Динамічне представлення передбачає застосування: звукових доріжок, анімацію, відео та анімацію з використанням звуку тощо. Моделювання передбачає можливості: здійснювати віртуальний експеримент, робити моделювання з введенням параметрів, створювати інтерактивне відео тощо. Взаємодія між учнем і матеріалом, розміщеним у електронній формі підручника або електронній частині підручника, має бути спрямована на: оцінювання засвоєння учнем навчального матеріалу (інтерактивні тести зі зворотним зв'язком) і навчання з використанням дидактичних ігор, інтерактивних карт, елементів, які забезпечують взаємодію з фізичним середовищем (доповнена реальність) тощо. Окрім того, Постановою врегульовуються візуально-графічні і технічні вимоги до електронної форми підручника та електронної частини підручника, а також щодо частки ціни, яку складає електронна частина підручника для підручників змішаних форм.

В **Естонії** застосування цифрової форми підручника передбачено Законом про основну та повну середню школу від 09 червня 2010 року⁷ (далі – Закон). До переліку навчальної літератури, якою дозволено користуватися учням під час отримання базової освіти, віднесено підручник. Однак, Закон не містить визначення понять: «підручник», «електронна форма підручника», «цифрова форма підручника», «змішана форма підручника» тощо.

Згідно з Законом видавець, який виготовляє навчальну літературу, у тому числі підручники, відповідно до національної навчальної програми робить її доступною в цифровій формі на відповідному порталі. Вимога щодо надання видавцем навчальної літератури в цифровій формі поширюється на навчальну

⁵ Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. NN 116/18, 85/22 - na snazi od 23.07.2022. URL: <https://www.zakon.hr/z/1747/Zakon-o-ud%C5%BEbenicima-i-drugim-obrazovnim-materijalima-za-osnovnu-i-srednju-%C5%A1kolu>

⁶ PRAVILNIK O UDŽBENIČKOM STANDARDU TE ČLANOVIMA STRUČNIH POVJERENSTAVA ZA PROCJENU UDŽBENIKA I DRUGIH OBRAZOVNIH MATERIJALA. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html

⁷ Basic Schools and Upper Secondary Schools Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/515092023002/consolide/current>

літературу, видану з 1 травня 2015 року. Управління порталом, де розміщена цифрова форма навчальної літератури, здійснює Міністерство освіти і науки.

Відповідно до Закону Міністром освіти і науки встановлюються вимоги до навчальної літератури, мінімальні вимоги до рецензування навчальної літератури і рецензентів та види гарантованого державою мінімуму навчальної літератури за класами та предметами. На виконання положень Закону прийнято Постанову № 13 від 24 березня 2016 року⁸, положення якої поширюється на видання навчальної літератури у цифровій формі.

Законом Латвії про освіту від 01 червня 1999 року⁹ (далі – Закон) врегульовано використання засобів, необхідних для навчання. Положення Закону містять визначення кожного з таких засобів, до яких віднесено – «навчальна література». Під навчальною літературою розуміються: підручники, прирівняні до них робочі зошити, інші видання, необхідні для засвоєння освітньої програми, та використовуються у навчальному процесі під час отримання державної дошкільної освіти, базової середньої освіти, загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти і виробничого навчання (як частини процесу отримання професійно-технічної освіти), що існують у друкованій або цифровій формі (у тому числі онлайн).

Відповідно до Закону цифрова форма (в тому числі онлайн) може бути використана як до навчальної літератури (підручники, прирівняні до них робочі зошити та інші видання, необхідні для засвоєння освітньої програми), так і до таких засобів для навчання як: методичні посібники; додаткова література; роздатковий матеріал.

Постановою Кабінету Міністрів № 894 від 17 вересня 2013 року затверджено Порядок оцінювання та підтвердження відповідності навчальної літератури національному стандарту базової освіти та національному стандарту загальної середньої освіти¹⁰ (далі – Постанова), відповідно до якої підручники входять до складу навчальної літератури, для якої встановлені такі форми публікацій: друкована, електронна або Інтернет-публікація.

В Угорщині Законом СХС від 2011 року про національну народну освіту¹¹ (далі – Закон) передбачено використання різних видів підручників, що відрізняються за своїм змістовим та цільовим призначенням: «підручник із загальних знань» (підручник з предметів, передбачених Національною базовою навчальною програмою (НАТ), який також може бути у вільному доступі у формі електронного підручника); «робочий підручник» (підручник для розв'язання розміщених у ньому завдань); «підручник» (словники, збірники текстів, атласи, енциклопедії, робочі зошити, збірники завдань тощо). Серед наведених видів підручників, відповідно до Закону, електронна форма передбачена лише для «підручника із загальних знань». Утім, поняття «підручник» (тобто словники,

⁸ Õppekirjandusele esitatavad nõuded, õppekirjanduseretsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad miinimumnõuded ning riigi poolt tagatava minimaalse õppekirjanduse liigid klassiti ja õppeaineti. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129032016001>

⁹ Izglītības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50759-education-law>

¹⁰ Kārtība, kādā izvērtē un apstiprina mācību literatūras atbilstību valsts pamatizglītības standartam un valsts vispārējās vidējās izglītības standartam. URL: <https://likumi.lv/ta/id/260201-kartiba-kada-izverte-un-apstiprina-macibu-literaturas-atbilstibu-valsts-pamatizglitibas-standartam-un-valsts-visparejas>

¹¹ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv#lbj0id5f8c>

збірники текстів, атласи, енциклопедії, робочі зошити, збірники завдань тощо) також включають у свій зміст цифровий навчальний матеріал або освітній носій інформації чи завдань, що є частиною освітньої програми.

Відповідно до Закону держава забезпечує безкоштовні підручники для учнів очної форми освіти. У випадках, якщо це можливо, підручники мають бути вільно опубліковані в електронній формі через електронну систему навчання.

Постанова Уряду 501 / 2013 (XII.29)¹² (далі – Постанова) визначає механізми реалізації положень Закону щодо забезпечення підручниками. Зокрема передбачаються: правила і вимоги для оголошення цифрового навчального матеріалу «підручником»; ліміт ціни на цифрові навчальні матеріали у формі «підручника» з цифровим записом та порядок схвалення цифрових матеріалів курсу.

В Італії використання цифрових форм підручників регламентовано Декретом-законом від 25 червня 2008 року № 112¹³ (далі – Декрет). Починаючи з 2014 - 2015 навчального року і впродовж наступних років, педагогічний колектив використовує підручники виключно в цифровій (текст підручника у цифровій формі) або змішаній формі (складається з двох частин: тексту в друкованій формі та додаткової цифрової форми або комбінації з цифрової форми та додаткової цифрової форми, доступної або придбаної онлайн та навіть окремо).

Декретом передбачається, що наказом Міністра освіти, університетів та досліджень встановлюються: технічні характеристики підручників у друкованій формі, необхідні для визначення їх ваги, з урахуванням додаткової цифрової форми, які разом створюють змішану форму; технологічні характеристики підручників у цифровій формі для ефективної інтеграції між цифровою формою та додатковою цифровою формою, доступною або придбаною онлайн; критерії оптимізації інтеграції між книгами в цифровій, змішаній та друкованій формі, враховуючи специфічні потреби навчання. На виконання вимог положень Декрету прийнято наказ Міністра освіти, університетів та досліджень № 781 від 27.09.2013 року¹⁴. У Додатку № 1 до цього наказу передбачені вимоги до технічних та технологічних характеристик для різних форм підручників та критерії оптимізації інтеграції між різними формами книг.

В Іспанії законодавче регулювання відносин у сфері освіти здійснюється адміністративними одиницями першого рівня – автономними товариствами (community). Кожне з автономних товариств має ідентичний підхід до питання про можливість використання цифрових підручників у навчальному процесі, який доцільно проаналізувати на прикладі одного із товариств.

¹² 501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, valamint a tankönyvellátásban közreműködők kijelöléséről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300501.kor>.

¹³ DECRETO-LEGGE 25 giugno 2008, n. 112 Disposizioni urgenti per lo sviluppo economico, la semplificazione, la competitività, la stabilizzazione della finanza pubblica e la perequazione Tributaria. URL: <https://www.normattiva.it/esporta/attoCompleto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2008-06-25&atto.codiceRedazionale=008G0135>

¹⁴ Il Ministro dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca D.M. n. 781 del 27/09/2013. URL: <https://www.miur.gov.it/documents/20182/2432359/D.M.+n.+781+del+27+settembre+2013.pdf/026f91a7-0a74-266a-67f2-8ae3d305d387?version=1.0&t=1590173495653>

У Статуті автономії Мадридського товариства¹⁵ (далі – Статут) зазначено, що автономне товариство несе відповідальність за розвиток і впровадження освіти на всіх рівнях і ступенях, методах і спеціальностях відповідно до положень статті 27 Конституції та законів Іспанії. Генезис законодавчого регулювання використання цифрових форм підручників має свої особливості. Так Законом 7 / 2017 від 27 червня 2017 року про безкоштовні підручники та навчальні матеріали Мадридського товариства¹⁶ (далі – Закон 7 / 2017) у статті 3 містилося визначення поняття «цифрова форма підручника» і вимоги до нього. Однак, Законом 10 / 2017 від 31 жовтня 2017 року про внесення змін до Закону 7 / 2017 від 27 червня про безкоштовні підручники та навчальні матеріали Мадридського товариства¹⁷ (далі – Закон 10 / 2017) до статті 3 були внесені зміни, якими виключено поняття «цифровий формат підручника» та передбачено, що підручники можуть видаватися у друкованій або цифровій формі. Відповідно до Закону у тих центрах товариства, які обрали використання підручників у цифровій формі, вартість доступу до цифрових платформ, що надають доступ учням до підручників, буде розумітися як включена до системи позики, що може не містити елементів, які вимагають сторонніх ліцензій для використання або доступу до змісту цифрових форм підручника. Підручники в цифровій формі, які доступні в Інтернеті, повинні містити програмне забезпечення, яке дозволяє завантажувати їх на персональний комп'ютер або планшет, з метою отримання доступу учнями до інформації, що міститься в них, без необхідності здійснювати додаткове підключення до мереж зв'язку для того, аби виконати завдання, які в них містяться.

Ідентичний підхід до врегулювання використання цифрової форми підручника має товариство регіону Мурсія – Закон 2 / 2018 від 26 березня про безкоштовні підручники в автономному товаристві регіону Мурсія¹⁸ і Закон 5 / 2019 від 3 квітня про внесення змін до Закону 2 / 2018 від 26 березня про безкоштовні підручники в автономному товаристві регіону Мурсія¹⁹.

Висновки

Здійснений аналіз законодавчого регулювання використання електронних форм підручників дозволяє зазначити наступне.

Існує два способи законодавчого врегулювання використання електронних (цифрових) форм підручників у навчальному процесі: шляхом передбачення окремих норм у базових законах про освіту або доступу до освіти, або шляхом прийняття спеціальних законів, зокрема з питань забезпечення інноваційного економічного розвитку (Додаток 1).

¹⁵ Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1983-6317>

¹⁶ Ley 7/2017, de 27 de junio, de Gratuidad de los Libros de Texto y el Material Curricular de la Comunidad de Madrid. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2017-13986>

¹⁷ Ley 10/2017, de 31 de octubre, de modificación de la Ley 7/2017, de 27 de junio, de Gratuidad de los Libros de Texto y el Material Curricular de la Comunidad de Madrid. URL: <https://www.boe.es/eli/es-md/l/2017/10/31/10>

¹⁸ Ley 2/2018, de 26 de marzo, de Gratuidad de los Libros de Texto de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2018-8849>

¹⁹ Ley 5/2019, de 3 de abril, de modificación de la Ley 2/2018, de 26 de marzo, de gratuidad de los libros de texto de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2019-7282>

У законах досліджуваних держав, а також у підзаконних нормативно-правових актах з питань щодо використання електронних (цифрових) форм підручника не надається визначення понять: «електронна форма підручника», «цифрова форма підручника», «електронна версія підручника». Загальними підходами законодавчого регулювання є: передбачення можливості використання підручника у друкованій, електронній (цифровій) формі та змішаній формі (підручник складається із двох частин – друкованої та електронної (цифрової)); встановлення загальних вимог, яким мають відповідати електронні форми підручника для можливості їх подальшого запровадження та використання. Конкретизація положень законів відбувається на підзаконному рівні. Такий механізм регулювання дозволяє органам виконавчої влади в ефективний спосіб забезпечувати інноваційні методи навчання в освітній процес. Окрім того, підзаконними нормативно-правовими актами можна здійснювати своєчасне внесення необхідних змін, зокрема щодо вимог до електронних (цифрових) форм підручників та процедур їх допущення до застосування.

Створення електронної (цифрової) форми підручника потребує дотримання розробником низки вимог, які передбачені законодавством і стосуються не лише її змістового навантаження, а й можливості зручного використання всіма учасниками освітнього процесу. Визначені на рівні законів вимоги, яким мають відповідати електронні (цифрові) форми підручників і необхідність їх дотримання свідчить про те, що перш ніж допустити електронні (цифрові) форми підручників до використання, вони мають пройти певну перевірку на їх відповідність встановленим критеріям оцінювання, яку мають здійснювати відповідні фахівці.

У законодавстві обраних для дослідження держав-членів ЄС не застосовується термін «електронна версія підручника». Однак у Польщі у Законі про систему освіти зазначається про «цифрову версію» підручника, що має бути розміщена на ІТ-носії даних або в Інтернеті як обов'язкова умова для отримання дозволу на використання в школі підручника у друкованій формі. Подальша конкретизація вимог щодо «електронної версії підручника» у положеннях цього Закону не міститься.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

Особливості законодавчого регулювання використання електронної (цифрової) форми підручника:

Врегулювання використання електронної (цифрової) форми підручника у навчальному процесі на рівні з друкованою або змішаною (друкованою та електронною (цифровою)) формою підручника

Тенденцій відображення положень про електронну (цифрову) форму підручника у законах:

1.1. У базових законах з питань освіти:

- Польща
- Естонія
- Латвія
- Угорщина

1.2. У спеціальних законах:

- Хорватія – Закон про підручники та інші навчальні матеріали для початкової і середньої школи;
- Іспанія – питання законодавчого регулювання освіти, у тому числі і використання підручників, віднесено до повноважень місцевих органів влади, наприклад, Мадридське товариство (Закон 10/2017 від 31 жовтня про внесення змін до Закону 7/2017 від 27 червня про безкоштовні підручники та навчальні матеріали Мадридського товариства);
- Італія – Декрет-закон від 25.06.2008 року №112.

